

RARE MEDICINAL PLANTS GROWING IN THE TERRITORY OF KARAKALPAKSTAN

Yuldashova L. M. Biology student at Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyoz, e-mail address: lobarxonmuminzhanova@gmail.com, phone number: +998 90 734 27 89.

Abstract: Today, people pay special attention to their health, and their awareness of the secrets of health increases. In our country, great importance is attached to the development of medicinal and spice plants, especially to the effective and productive use of natural resources. This article provides information about rare medicinal plants found in Karakalpakstan, their number, medicinal properties, their use in medicine, and conservation measures.

Keyword: Rare plants, ephedra, ferula, leaf, flower, fruit, raw material, tincture, skin burn, gastrointestinal diseases, vitamin deficiency, vitamins, alkaloids.

QORAQALPOG'ISTON HUDUDIDA O'SUVCHI KAMYOV DORIVOR O'SIMLIKLAR

Юлдашова Л. М. Ажиниёз номидаги Нукус Давлат Педагогика институти Биология факултети талабаси, lobarxonmuminzhanova@gmail.com, +998 90 734 27 89.

Annotatsiya: Hozirgi kunda insonlar sog'lig'iga alohida e'tibor berishi, salomatlik sirlaridan xabardorligi ortishi. Mamlakatimizda dorivor va ziravor o'simliklarni rivojlantirishga, xususan tabiiy boyliklardan samarali va unumli foydalanishga katta ahamiyat berilmoqda. Ushbu maqolada Qoraqalpog'istonda uchraydigan kamyob dorivor o'simliklar, ularning soni, dorivorlik xususiyati, ularning tibbiyotda qo'llanilishi va saqlab qolish chora tadbirlari haqida malumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Kamyob o'simliklar, ephedra, ferula, barg, gul, meva, xomashyo, damlama, teri kuyishi, oshqozon-ichak kasaliklari, vitamin yetishmovchiligi, vitaminlar, alkaloidlar.

Qoraqalpog'iston Respublikasi hududida hozir 1000 ga yaqin yovvoyi o'simliklar turlari aniqlangan. Ular orasida jiddiy, uhofazaga muhtoj, kamyob, endem va relik turlar ham bor.

Hozirgi kunda atrof muhitni, o'simliklar olamini muhofaza qilish insoniyat uchun juda katta hayotiy ahamiyatga ega. Insonlar tabiatdan foydalanib, uning asrlar davomida tashkil topgan tabiiy manzarasini o'zgartirmoqda, unga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Sanoat tarmoqlari va qishloq xo'jaligining rivojlanib borishi va tabiiy maydonlarning keng miqyosida o'zlashtirilishi ekologik muvozanatning buzilishiga olib kelmoqda. Natijada o'simliklar dunyosidagi genefondning kamayishiga sabab bo'lmoqda. Har qanday turning yo'qolishi uni tiklab bo'lmaydigan oqibatlariga olib keladi.

Dorivor o'simliklardan olinadigon moddalar hozirgi payitgacha suniy ravishda sintezlanmagan bo'lib, faqat tabiiy usulda o'simliklardan ajratib olish mumkin. Bunday o'simliklarning sonining kamayishi esa farmakologiya homashyo bazasida kamchiliklarni keltirib chiqaradi. Insonlarning o'simliklardan nato'g'ri foydalanishi natijasida esa bunday o'simliklar tobora kamayib bormoqda. Qizil kitobning yangi nashrida 20 dan ortiq dorivor o'simliklar turlari kiritilgan bo'lib, ularning hammasi ham tarkibi jihatdan juda foydali hisoblanadi. Ularning taribida efir moylari, alkaloidlar, karotinlar flavanoidlar, kumarinlar va bacha turdagi vitaminlar mavjud.

Kovrak-Ferula o'simligi ziradoshlar oilasiga mansub, ko'p yillik o'simlik. Yer yuzida bu o'simlikning 160dan ziyod turi tarqalgan. Bo'yi 1 metr ga yetadigon, poyasi tik, yog'on, ichi kovak, yuqori qismi shoxlangan. Ildizoldi bargali bandli, 3 bo'lakli, poyadagilari maydaroq, poyada ketma-ket joylashgan. Gullari soyabon to'pgulda joylashgan. Kovrak monokarp o'simlik bo'lib, 7-8 yilda bir marotaba gullab, urug' beradi. Kovrak ildizi tarkibida havoda qotib qoladigon asafetida va efir moylari saqlaydi. Asfetidaning tarkibidan ferfulat kislata, qatron spirtlar, kumarinlar ajratib olingan. Efir moyidan esa sulfidlar, kumarin va boshqa moddalar borligi aniqlangan. Ildiz tarkibida kraxmal ham bor. Kovrak ildizidan olingan yelimdan asab sistemasi kasalliklarida o'pkadagi shamollash astma, ko'k yo'tal, sil, zaxm kasalliklarida foydalaniladi. Kovrakdan tayyorlangan galen pereparatlari esa arterial

bosimni pasaytiradi, kapillyar qon tomirlari mo'rtligini bartaraf etadi. Ildizidan tayyorlangan damlama har qanday og'riqni qoldirish xususiyatiga ega. Hozirgi kunda kovrakning ildizi bilan ayovsiz o'rib olinishi natijasida, kovrakning tabiiy tarqalgan xududlari keskin kamayib ketdi. Chunki kovrakning ildizi bilan sug'urib olingan joydan boshqa kovrak unib chiqmaydi bu esa, kovrak o'simligining soni kamayishiga yana bir sabab xisoblanadi.

Qizilcha o'simligining ruscha va maxalliy nomi (Xvoynik sredniy, qizil tomir va qizilcha) deb nomlanadi. Qizilcha qirq bug'um tərizli efedra (*Ephedra equisetina*) qirq bug'inlar oilasiga (*Ephedraceae*), efedra (*Ephedra*) turkumiga kiruvchi mangi yashil buta. Bo'yi 1-1,5 metrga yetadi. Barglari poyada qarama-qarshi yoki xalqa bo'lib joylashgan, ikki uyli o'simlik. U O'rta Osiyoning tog'li xududlarida usadi. Uning xomashyosi 0,6-3% alkaloidlarning yig'indisiga ega. Ularning 90% ni efedrin tashkil qiladi. Efedrin gidrokslorid tabletka turida (0,025 g) nafas yetishmasligi va gipertjniya kasalliklarida qo'llaniladi.

Qizilchalar xalq xujaligida muxim axamiyatga ega. Jumladan, *Ye.equisetina*, *Ye.intermedia* nomli turlardan tabobatda yurar xastaliklari va astmaga qarshi dorilar tayyerlanadi.

Uni qanday qabul qilish kerak: Qizilcha faqat qisqa muddatli asosda ishlatilishi kerak, chunki uzoq muddat foydalanish giyohvandlikka olib kelishi mumkin. Havfsiz deb hisoblangan vaqt miqdori aniq emas. Qizilchadan foydalanish faqat tegishli tayyorgarlikdan o'tgan mutaxassisning rahbarligi va nazorati ostida amalga oshirilishi kerak. Qizilchani ovqatlanmasdan, ovqatlanish oralig'ida istemol qilishi kerak. Qizilcha asabiylashish, bezovtalik, tashvish, uyqusizlik, bosh og'rig'i, ko'ngil aynishi, qusish va siydik chiqarish muammolari kabi yon ta'sirlarni keltirib chiqarishi mumkin.

XULOSA: Qoraqalpog'istonda uchrovchi turli tabiiy hududlarda o'sadigan ayrim o'simlik turlari ham bir qancha sabablarga, omillarga (Antropogen, biotik, abiotic) ko'ra yo'qalish havfi, ostida qolmoqda. Ana shunday o'simlik, dorivor o'simlik turlarini saqlab qolish va ko'paytirish shu kunning dolzarb vazifasidan hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ahmatovich R. A. et al. In biocenosis the degree of appearing entomophagous types of vermins which suck tomatoey sowings // Austrian Journal of Technical and Natural Sciences. – 2018. – №. 9-10. – С. 3-5.
2. Сулаймонов Б. А. и др. Фитофаги и виды энтомофагов, встречающиеся в лесном биоценозе // Актуальные проблемы современной науки. – 2021. – №. 1. – С. 64-69.
3. Кимсанбаев Х. Х., Жумаев Р. А. К вопросу размножения *Trichogramma evanescens* для биологической защиты растений // Международная научная школа "Парадигма". Лето-2015. – 2015. – С. 34-41.
4. Жумаев Р. А. Биологическая трихограммная *in vitro* усулида ўстириш технологияси. Трихограммная сунъий озикада ўстириш курси (1) (Hymenoptera: Trichogrammatidae). – 2016.
5. Sulaymonov B. A. et al. Effectiveness of Application of Parasitic Entomophages against Plant Bits in Vegetable Agrobiocenosis // Solid State Technology. – 2020. – Т. 63. – №. 4. – С. 355-363.
6. Kimsanbaev X. X., Jumaev R. A., Abduvosiqova L. A. Determination Of Effective Parasite-Entomofag Species In The Management Of The Number Of Family Representatives In Pieridae // The American Journal of Agriculture and Biomedical Engineering. – 2021. – Т. 3. – №. 06. – С. 135-143.
7. Jumaev R. *In vitro* rearing of parasitoids // E3S Web of Conferences. – EDP Sciences, 2023. – Т. 371.
8. Кимсанбаев Х. Х. и др. Биоценозда ўсимлик зараркундалари паразит энтомофаглари ривожланиши. «O'zbekiston» НМИУ, – Тошкент. – 2016.
9. Сулаймонов Б. А. и др. Ўрмон биоценозида фитофаг турлари ва улар микдорини бошқариш // «O'zbekiston» НМИУ, – Тошкент. – 2018.
10. Jumaev R., Rakhimova A. Analysis of scientific research on reproduction of species of Trichograms in Biolaboratory // The American Journal of Agriculture and Biomedical Engineering. – 2020. – Т. 2. – №. 08. – С. 148-152.
11. Ahmatovich J. R. *In vitro* rearing of trichogramma (Hymenoptera: Trichogrammatidae) // European science review. – 2016. – №. 9-10. – С. 11-13.

12. Jumaev R. A. et al. The technology of rearing Braconidae in vitro in biolaboratory //European Science Review. – 2017. – №. 3-4. – С. 3-5.

13. Жумаев Р. А. Массовое размножение трихограммы на яйцах хлопковой совки в условиях биологической лаборатории и ее применение в агробиоценозах //Халқаро илмий-амалий конференция “Ўзбекистон мева-сабзавот маҳсулотларининг устунлиги” мақолалар тўплами. Тошкент. – 2016. – С. 193-196.

14. Жумаев Р. А. Значение представителей семейства BRACONIDAE в регулировании численности совок в агробиоценозах //ЎзМУ Хабарлари. – 2017. – Т. 3. – №. 1.

15. Жумаев Р. А. РАЗМНОЖЕНИЯ ИН ВИТРО BACON HAVETOR SAY И BRACON GREENI ASHMEAD //Актуальные проблемы современной науки. – 2017. – №. 3. – С. 215-218.

16. Axmatovich J. R. In Vitro Rearing of Parasitoids (Hymenoptera: Trichogrammatidae and Braconidae) //Texas Journal of Agriculture and Biological Sciences. – 2022. – Т. 4. – С. 33-37.

17. Suleymanov B. A., Jumaev R. A., Abduvosiqova L. A. Lepidoptera Found In Cabbage Agrobiocenosis The Dominant Types Of Representatives Of The Category Are Bioecology //The American Journal of Agriculture and Biomedical Engineering. – 2021. – Т. 3. – №. 06. – С. 125-134.

18. Sheralievna T. G. ANALYSIS OF THE DOUGH PREPARATION PROCESS AND METHODS USED IN THE TECHNOLOGICAL PROCESS //American Journal of Interdisciplinary Research and Development. – 2022. – Т. 4. – С. 224-231.

19. ТУРАЕВА Г. Ш., ДЖУРАЕВ Х. Ф. АВТОМАТИЧЕСКОЕ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ПРОЦЕССА ЗАМЕСА ТЕСТА НА ОСНОВЕ ИКС //Будущее науки-2015. – 2015. – С. 329-332.

20. Raimova M. M., Mamatova S. A., Yedgarova U. G. The clinical polymorphism of extrapyramidal disorders after acute cerebrovascular accident //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2021. – Т. 10. – №. 8. – С. 257-263.

21. Nabieva N. V., Mamatova M. M. Reforms in The Republic of Uzbekistan on protected areas //Archive of Conferences. – 2021. – Т. 28. – №. 1. – С. 4-5.

JMEA Journal of Modern Educational Achievements
Volume 7, 2024

<https://scopusacademia.org/>

22.Mamatova M. N. STUDY OF THE BIOLOGICAL PROPERTIES OF RABIES
BY THE METHOD OF DIAGNOSIS OF THE" GOLD STANDARD" //GOLDEN
BRAIN. – 2024. – T. 2. – №. 4. – C. 129-144.